

VOORWOORD

"We zijn in het post-utopische tijdperk beland. We zijn tot realisme veroordeeld. Laten we nooit meer, nooit meer de zaken zó voorstellen alsof hier de realiteit ligt en daarachter de eigen, goede realiteit." Deze uitspraak was te lezen in een interview met Joschka Fischer in het *NRC Handelsblad* van 16 januari 1993. Fischer, ooit 'voorman van de links-revolutionaire straatvechters in Frankfurt', is nu minister voor Milieu, Energie en Bondsangelegenheden van de deelstaat Hessen voor *Die Grünen* en auteur van *Die Linke nach dem Sozialismus*. Ooit was hij fel aanhanger van het utopisch gedachtengoed en geloofde dat 'de utopie op aarde' te verwezenlijken was. Nu meent hij dat we leven in een 'trans-utopische wereld' in 'het post-utopische tijdperk'.

De constatering, of klacht, dat er niet meer utopisch gedacht zou worden is tegenwoordig herhaaldelijk te horen, vaak naar aanleiding van de val van het communisme in Oost-Europa. Maar hij was ook al eerder geuit. De schrijvers Frank en Fritzie Manuel kwamen al in 1979 in hun overzicht van het utopisch denken, *Utopian thought in the western world*, tot de conclusie dat er in onze tijd geen plaats meer is voor utopisch denken. Meer recentelijk stelde Fukuyama naar aanleiding van de val van het communisme, 'de reëel bestaande utopie', dat het eind van de geschiedenis aangebroken zou zijn.

Groniek confronteerde de auteurs die bijdragen aan dit thema-nummer met de stelling "de utopie is dood", en vroeg hen er met betrekking tot een door ons bepaald historisch onderwerp een reactie op te geven. Dit *Groniek*-nummer is hier een neerslag van.

Labrie definieert het begrip utopie, en geeft een overzicht over de belangrijke kritiek op het utopisch denken. Hij gaat in op de relatie tussen het utopisch denken en het totalitarisme, de technocratie, het eudemonisme en het historicisme. Aansluitend volgen artikelen over enkele belangrijke theoretici die zich hebben beziggehouden met utopiekritiek, Karl Mannheim (1893-1947) en Ernst Bloch (1885-1977).

Mannheim publiceerde in 1929 zijn eerste grote werk, *Ideologie und Utopie*, dat tevens als zijn belangrijkste beschouwd kan worden. In dit boek onderzoekt Mannheim de wederzijdse beïnvloeding van het menselijk denken en de maatschappij. Zijn doel is het maken van een analyse van de massabewegingen van het Interbellum. Het instrument dat hij gebruikt is zijn kennissociologie. Voor het maken van zijn analyse introduceert Mannheim het onderscheid ideologie-utopie. Ideologisch denken zou, volgens Mannheim, een afspiegeling zijn van de maatschappelijke verhoudingen; het utopisch denken daarentegen is erop gericht om de maatschappij te veranderen. Van Holthoon plaatst de nodige kanttekeningen bij de opvattingen van Mannheim.

Het artikel van Aletta Stap heeft Ernst Bloch als onderwerp. De marxist Bloch werd bekend door zijn werk *Das Prinzip Hoffnung*. Hierin probeert Bloch tot een classificatie van utopieën te komen. Hij maakt een onderscheid tussen

abstracte utopieën en concrete utopieën. Onder abstracte utopieën verstaat Bloch utopieën die slechts ontworpen zijn via logische regels, en die beroep doen op rede en gerechtigheid. Onder concrete utopieën verstaat hij utopieën die de concrete werkelijkheid als uitgangspunt nemen, met andere woorden: het marxisme.

Na deze theoretische beschouwingen volgen enkele artikelen van meer praktische aard. Nederlanders heten een nuchter volk te zijn, en misschien is het daarom dat ons land zo arm is aan utopische experimenten. De Rein Leven Beweging was een van de weinige. De beweging werd in 1901 opgericht, met als belangrijke man Van Mierop. Het doel van de beweging was het "op een hoger plan brengen van het zedelijk leven van de mens". De Groot laat zien wat er mis ging met de beweging, maar ook wat de beweging heeft bijgedragen aan onze samenleving.

Amerika is met zijn onbegrenste mogelijkheden, in tegenstelling tot Nederland, het land van de utopie. Het land was in de ogen van de ontdekkers geheel leeg, en dus de plaats om een utopie te realiseren. Er zijn veel pogingen geweest om in Amerika een utopische wereld te realiseren, er zijn er veel mislukt. Kuklick beschrijft de (voorlopig?) laatste poging, in de jaren '60, en wat er mis ging.

Is de utopie dood? In het laatste artikel in deze *Groniek* laat Wesseling zien hoe de utopie als literaire stroming voortleeft in een nieuw genre; de science fiction, en meer in het bijzonder in de feministische science fiction. Wesseling laat ons aan de hand van de roman *The Wall Around Eden* van Joan Slonczewski onder andere zien hoe scheppers van eigentijdse utopieën zich rekenschap geven van de utopiekritiek, met name van die kritiek die zich richt op de verwantschap tussen utopie en totalitarisme. De utopie is dus nog niet dood meent Wesseling, maar leeft verder in een nieuwe vorm. Ook andere auteurs die een bijdrage leverden aan deze *Groniek* hebben hun twijfels aan de dood van de utopie. Met deze *Groniek* is geen definitief antwoord op onze vraag gegeven, een en ander geeft wel te denken en heeft ons doen besluiten om achter onze stelling een vraagteken te plaatsen.

In het supplement wordt de aandacht eerst gericht op de Verenigde Staten. Sebastian Reyn staat stil bij de in de jaren '50 opgerichte opleiding voor diplomaten die in Oost-Europa geplaatst zouden worden en hij tracht na te gaan hoe de visie van twee diplomaten op de Sovjet-Unie door opleiding en werkervaring werd gevormd. Job van Schaik onderzoekt in zijn artikel het grensgebied tussen geschiedschrijving en literatuur in een vergelijking tussen *Dead Certainties* van Simon Schama en *Heren van de Thee* van Hella Haasse.

Wij wensen u veel leesplezier.

De redactie

UTOPIAE INSVLAE FIGVRA

Houtsnede van het eiland Utopia. Uit: M. Wheeler en I. Tod, *Utopia* (Bussum 1979) 29.